

Scrisori din Ardeal

O aniversare și Világos.—Manopere „patriotice“ și Croații.—
Spre Sicilia și *Supplex libellus*.—Din inimă.

În Austria se clatină stîlpii monarhiei Habsburgilor, căci nu există un popor, o rasă dominantă, pe care să se poată răzîma casa domnitoare în alcătuirea și susținerea unității de stat, stat național. Trebuie, dar, să se mute centrul monarhiei la Budapesta, inima viitorului imperiu maghiar, care va domina prin cultura maghiară, prin superioritatea sa economică, industrială și comercială, întreg Orientul european: o regiună (Ungaria maghiară) din Adriatică, până în Archipelag...

„Fantazie, fantazie!...“

Cam așa vorbeau imperialiștii maghiari, care au ajuns și se chinuesc astăzi în *horror vacui* pentru viitor, stînd la cîrma țării.

Și ca dovadă de întemeierea aspirațiilor lor, lăsăm să urmeze cîteva indicații de loialitate, sinceritate și cuminție politică, față cu casa domnitoare, pe care... vor s'o „naționalizeze“,—ca și pe naționalități.

Cu ocaziunea serbării aniversare a 40 de ani dela încoronarea de rege al Ungariei, M. Sa venind în capitala regatului său, în timpul acesta al guvernului „imperialist“ Wekerle-Kossuth-Andrassy, nu a fost întîmpinat cu feerica lumină a palatelor, cu alai și convoi de aristocrați în calpacuri (kalpak) și „atîle“, după strămoșescul uz unguresc (ca și polonez....); nu a fost primit cu o solemnă oficialitate prin.... de-ai poliției, *id est* ai stăpînirii, ci, de plebea proletară.

Plebea proletară—alături cu tăcerea mormintală a „consilierilor intimi“—a isbucnit în accente de bucurie și în triumf a dus poporul, adevăratul popor, prin penumbrele stradelor Budapestei, la palat, pe M. S. *Francisc Iosif I*, strigînd și aclamînd:

— *Trăiască Regele!*

Este împăratul și regele, care a rînduit dreptate poporului, votul de obște,—pe care „loialii“ săi slujitori nu se rușinează a nu-l aduce la îndeplinire, vestîndu-se pe sine și de sinceri, pe cînd păstrează în inima lor gînduri ascunse....

La serbările oficioase ale aniversării încoronării M. Sale Regelui,

rostitu-s'au discursuri *seci* și *ingimfate* în fața blindului, bunului și bătrînului Suveran, de vorbitori din șirul clericilor și mirenilor oligarhi. Și....

Și Regele, care venise să stea mai mult timp în iubita sa capitală, pentru a rezolva încurcăturile meșterilor coaliționiști,—se întoarce, prin surprindere, la Viena (Kaiserstadt!).

O, voi, loialilor frați „maghiari!“

Dar să căutăm a ridica oborocul, ca să vedem lumina....

...Era în ajunul serbării aniversare a încoronării Regelui, care de patruzeci de ani poartă coroana Sfîntului Ștefan, avînd porecla de „cel mai constituțional rege“.

Eșise bătrînul monarh, pe seară, în balconul splendidului castel din Buda, care reflecta umbre întinse sub bătaia lunii și imagini tremurătoare în Dunărea adîncă....

Din umbră, o ceață se desprinde și îi împăinjenește ochii....

Să fie *umbra* lui Eugen de Savoya, înviat în falnicul bronz, care cere răzbunare pentru nerecunoștința pigmeilor ce parveniră și care au uitat că Austria i-a mîntuit din ghiara Turcului?...

Bătrînul se cutremură... Vede clar: Măreț, falnic, liniștit, demn, privește bronzul din înălțimea sa; privește, dar... în al bătrînului suflet se ridică conștiința întunecimii de patimi a sufletelor perverse, ascunse în negrele palate de peste rîu... Deodată o lumină feerică se revarsă dintr'un castel, de parea un rîu de foc... numai lumină!... văpae!...

Zimbește bătrînul—de veselie ori ironie?—și esclamă: „Világos!“

— Ce e asta?

— În toată bezna „dinastică“, saturată de patriotizm—este numai o casă luminată (pe ungurește: világos!) „în onoarea“ regelui, și acea casă, acel palat, e locuința fiului detronatorului *acestui rege*, azi consilier regesc și ministru al monarhului nostru, d. *Kossuth Franczi*.

— „*Világos*“ îi mai zice și unui orașel (Șiria pe romînește) din comitatul Aradului, unde revoluționarii unguri au depus armele, la 13 August 1849.

— Oare la ce se va fi gîndit monarhul?

— La tatăl, *Kossuth Lajos*, ori la fiul, *Franczi*? La *Világos* ori la „világos“?

— Ori la amîndoi, ori la amîndouă?

— Ori și la trecut, ori și la prezent, ori...

— *Quantum mutati ab illis!*

— Și totuși, ar zice poetul cel mare: „Alte măști, aceeași piesă...“

*

Cine nu știe despre goanele ce se fac la noi, contra reprezentanților naționalităților, goane care au ajuns la extrem, la paroxizm, priu-

procedura majorității parlamentare față cu demnul, cumintele și vigurosul luptător român dr. *Al. Vajda-Voevod!*

Dar ultimul „glas armonic”, —afară de haita în chestie, ai cărei eroi au fost cei doi președinți: Wekerle (al ministerului) și Iusth (al parlamentului),—a trebuit să-l dea Kossuth, pentru a caracteriza cu virii și îndesat „liberalismul” obstrucționiștilor de altă dată (kossuthiștii, contra guvernului Tisza). Căci deși în schimbul votului obșteșc s'a asigurat actualului guvern „mina liberă” (intemeiată pe faimosul și încă în Ungaria neistovitul principiu: *divide et impera!*) în afacerile interne,—guvernul, fără a fi împlinit într'un an de zile întreg îndatorirea sa fundamentală față cu Coroana, față de care a capitulat în chestia armatei (chestie cu care coaliția a răsturnat prin obstrucție și alegeri guvernul Tisza),—ș'a întins, „mina liberă” și asupra zugrumării autonomiei *Croației*.

Cu noi naționalități, crezind că au isprăvit (legea Appony, restricția drepturilor servitorilor și muncitorilor, prelungirea legii judicaturii curiale în materie electorală—cînd li se cere votul universal!) porunca lui Kossuth răsună:

— *Moarte Croației!*

Dar nu va strica să luăm mai dela obîrșie analiza problemei ce ne stă în față.

În piața preafrumosului, extrem de curatului și binerînduitului oraș Zagreb (Agram), unde marele slav, răposatul episcop Strossmayer, păstorînd ani îndelungați, a întărit temeliele credinței, învățăturii, naționalismului și patriotismului poporului său,—se înalță un falnic erou în bronz, *Ielacici*.

Cine n'a auzit de acest erou și spaimă a rebelilor maghiari, înaintea luptător în apărarea cinstei militare, a drepturilor habsburgice și a libertății patriei sale restrînse, Croația, în anii 1848—49?..

Călare, cu sabia întinsă, bronzul din piața capitalei Croației arată spre... capitala Ungariei.

Și precum acum o jumătate de veac și mai bine pe cîmpul deschis cu arme omoritoare,—acum, cu armele cuvîntului, Croații au dus lupta de apărare, în parlamentul țării noastre.

Lupta s'a dat cu bărbăție.

Cei 40 de deputați, delegați ai dielei croate în parlamentul ungar, au intrat în focul luptei, ajungînd la obstrucție chiar, în discuția și în opoziția făcută contra legii drumurilor de fer din Croația, prin care actualul guvern și-a propus să modifice *statu-quo* de pîn'acî, dînd un mai mare amestec, deschizînd o ușă mare, influenței maghiare, de maghiarizare, în Croația.

Cei ce au răsturnat guvernul Tisza prin celebra lor obstrucție, acum, ajunși la cîrmă și înspăimîntați de întinderea discuției—în limba croată—la ce remediu *liberal* au recurs?

Energice și corect parlamentarei lupte a Croaților le-a răspuns, intervenind în mijlocul desbaterilor, îngrijorat, șeful celui mai mare partid, ministrul de resort *Kossuth*, făcând *propunerea* următoare :

În locul art. 1 al proiectului din cestiune (prezentat de însuși *Kossuth*), să se pună un nou text, prin care să se spună că la căile ferate ungare sînt a se aplica funcționari cetățeni ungari care știu ungurește, iar în Croația cetățeni ungari (Croația e autonomă) care știu și limba croată. Art. 2—58 (va se zică, întreg proiectul, cu chițibușuri) se retrag, iar pragmatica funcționarilor se va pune în vigoare pe calea ordonanțelor (liberalism și respectarea autonomiei?) ministeriale.

Propunerea aceasta e primită cu aplauze, abandonîndu-se dar întocmirea unei legi, prin aprobarea prealabilă a unor ordinațiuni ministeriale.

Și acesta e constituționalism și liberalism, într'o țară cu... veleități de *Imperium Hungarorum* ?

Profitul nostru, din înțeleapta politică centralistă-maghiară, va fi că după ce noi, naționalitățile, ne-am grupat împreună în parlament, Croații, care de-acum sînt la cuțite cu Ungurii, din prieteni (nu și miluiți, ca Sașii) ce li-au fost, devenindu-le dușmani lor, ne vor fi mai apropiați nouă și mai apropiați... prietenilor... prietenilor...

Impetuozitatea coaliției mai e o dovadă de nevroză politică, de o slăbire, care numai cu mijloace extreme se poate trata, mijloace care și omoară.

Și în consecință, vom folosi aci vorba cumintelui bătrîn politician român de vie memorie L. Catargiu :

— Toamna se numără bobocii !

Ori cite ar fi neajunsurile noastre, ale Romînilor, și peste tot ale naționalităților din patria noastră, care sîntem tratați și cu legi restrictive și cu procurori speciali și cu jandarmi, dar—și tocmai și mai ales pentru aceste motive—nici poporațiunea maghiară nu este scutită de înge-nunchiare, ruinare, expatriare, de... grija oligarhiei dominante politicește.

În America se creează, după o mare țară slovească, din contri-buirile de poporație ale țării noastre în primul loc, și o țară ungurească a muncii. Dar, vai! durere, și de-ai noștri, Romîni, merg destui, mai ales fiindcă în Romînia sînt rău plătiți și mai rău ținuți și tratați...

În această ordine de idei, ne-a venit în minte că un Episcop român, preocupat de mîngierea prealabilă a sufletelor *catolice* ale emigranților, i-a însoțit pe drumul mării până în Sicilia... pe cînd alți Episcopi *romîni* se sbuciumau cu gîndul la nevoile neamului nostru.

Aci este un trist adevăr, care dă explicarea următoarelor învinuiri, făcute cu bună credință, și care amarnic ne dor, pentru neputințele noastre în fața situației :

„Fii ai lui Dumnezeu sînt Polonii din Posen, pe care nu-i pot răpune silințele cele mai mari ale celei mai puternice împărății. Aceia nu

merg cu *supplex libellus*, ci primesc lupta, pentru care sînt pregătiți cu toții. Și „Filistenii”? Cine sînt Filistenii? Ne-ar putea răspunde cutare senini și grași egoiști ai Rominilor din Ungaria? ¹⁾).

Este adevărat că noi sintem încă la *supplex libellus Valachorum* (Adresa mitropoliei *gr. or. rom.* către monarh, în contra legii Apponyi), —dar nici măcar acolo nu sînt *toți* prelații *romini*!

Nici deputații nu sînt toți în parlament, cînd îl străimtoresc drojdiile parlamentare pe *Vajda*;

Nici de „*Filistenii*” nu ducem dor;

Nici... n'am putea răbda atîta, de n'am avea credință, așteptînd pe :

... fătul ăst' al patimii amare
Și-al dorului, ce moare 'n așteptare.
E solul sfînt... înfricoșatul crainic,
Izbăvitor durerilor străbune. ²⁾)

*

Luptele dintre partidele zise istorice din România au, pentru noi, puțină importanță ca lupte de principii. Gospodăria singuratecelor guverne iarăși o judecăm nu după presa opoziției, ci după rezultatul muncii, ce rămîne, după plecarea unui guvern. Și ne mai orientăm, după vorbele somităților politice, care fac ceea-ce spun.

În consecință, bunul simț românesc ni s'a revoltat, cînd am auzit că *un european* din regat, care e la înălțimea unei lungi cariere politice, glumește, vorbind despre frații săi de sînge:

— Cine vrea să mănînce *omelette*, trebuie să spargă întăi ouăle.

Acele nu sînt vorbe de om care te ia sau pe care să-l iai în serios,—cel puțin așa judecăm noi „Ungureni”.

Întregă suflarea romînească din Ardeal, se simte sufletește mai apropiată de lînerimea liberală și democrației ieșiți din urnă la ultimele alegeri parlamentare, și așteaptă mult dela actualul parlament pentru scumpa Romînie, deci și pentru Romînism, dar totuși — după modesta părere a subscrisului—remarcă o lipsă...

Să ne lămurim !

Fără a socoti de inomisă o amănuntă analiză a stărilor din Romînia, fără să ne avîntăm la pretențioase comparații și inducțiuni, noi credem că toate îmbunătățirile promise și puse în lucrare de actualul guvern serios, tare și cinstit, nu vor putea răsbi biruitoare, prin nămolul și peste zăgazarile *moravurilor învechite*...

În același timp, vedem că Bulgaria barbară în moravuri e în plin progres față cu Romînia, și că jur împrejur se lărgește dreptul de parti-

¹⁾ Neamul Romînesc I. 507. (N. Iorga).

²⁾ Clăcașii, de O. Goja.

cipare a mulțimii la îndrumarea sorții sale, dovedindu-se de bun lucru, această lărgire.

Se simte doar, și în România, ca și la noi, același puls care a dat noua viață, vie, tină, reală, putredei Austriei, îndrumând în spre bine—pentru rominism—până și pe naiva și neorientata Bucovina.

Sufletul ni-e mîngăiat de gîndul altor vremi, spre ale căror orizonturi senine fantazia își deschide drum, și ajungem să vedem că țărănul român nu mai vrea sînge și are pămînt și conștiință; și s'a renăscut un neam mare și viguros, din cuibul său,—ca paserea Phoenix...

Mehadia. Iulie 1907.

S. Secula.

Afacerea Vaida și comisia de imunitate.—Alianța cu socialiștii.—Obstrucția Croaților

În urma propunerii de la 10 Iunie a deputatului român dr. Iuliu Maniu, afacerea Vaida a ajuns înaintea comisiei de imunitate a Dietei ungare. Lucru ciudat însă: deși inimosul român a fost scos cu forța din sala de ședință și de pe culcuarele parlamentului, deși Maniu a numit pe vre-o zece dintre cei mai agresivi deputați unguri,—în fața comisiei nu s'au găsit de cit doi care să recunoască participarea lor la comiterea scandalului. Și aceștia doi (Șvabul renegat Hentaller și Evreul botezat Somágyi Alador) au mărturisit doar atîta, că au *vroit* numai să lovească pe Vaida, dar nu s'au atins de el, neîncăpînd de *ceilalți*, pe care însă comisia de imunitate nu-i va afla nici până la toamnă, deoarece toți cei interogați—tăgăduesc!

Iată vitejii și cavalerii Maghiari.

Sesiunea actuală a Camerei ungare se și încheie, fără ca onorabila comisie de imunitate să vină cu vre-o propunere în afacerea aceasta. Și chiar la toamnă, după redeschidere, e sigur că nu i se va da d-lui Vaida nici o satisfacție pentru insultele ce a suferit.

O probă mai mult, că n'a fost bine inspirat clubul naționalităților cînd a sfătuit pe amicul Vajda să nu meargă la ședințele parlamentului nainte de a deferi afacerea d-sale comisiei de imunitate. Ci să fi mers Vajda la ședințe îndată dupăce, respingînd propunerea de urgență a lui Maniu, Kossuthiștii și-au dat arama pe față și au arătat că îndeplinesc numai o formalitate de regulament, iar nu impun comisiei de imunitate să lucreze serios și să grăbească a propune satisfacție pentru cel ofensat.

*

În timpul din urmă presa noastră și cea maghiară au discutat mult alianța cu socialiștii internaționali (căci sînt și socialiști maghiari naționaliști!). Chestia a fost adusă în publicitate de „Budapesti Hirlap“, organul lui Appony, care denunța pe socialiștii din Budapesta că s'au aliat cu „dușmanii țării, cu naționalitățile“. „Tribuna“, înregistrînd comunicatul organului guvernamental, a spus că în vederea realizării unor

puncte comune din programul celor două partide (cum e de pildă sufragiul universal) s'ar putea, într'adevăr, încheia o alianță. Șefii celor două partide și tratează asupra afacerii și ajungînd la o înțelegere, n'ar avea nici un motiv să tăinuească legătura ce s'ar încheia. „Népszava” a venit apoi și a constatat, că alianță nu se poate încheia cu partidele celor trei naționalități, care tolerează și ele în sinul lor elemente cu tendințe de a exploata masa poporului.... O acuzațiune absolut gratuită.

Adevărul este că șefii socialiști dela Budapesta ar pretinde ca partidele naționalităților să abandoneze orice aspirațiune națională și lupta s-o poarte numai pe chestii economice. Limbă, cultură națională, religie și obiceiuri strămoșești, să fie excluse din programe.

Cu acest preț nu se va găsi însă nici un Român, Slovac ori Sîrb care să pledeze pentru o alianță cu socialiștii. Noi ca *neam* vrem să trăim pe pămîntul acesta și în momentul în care am admite teoria socialiștilor internaționali, nici n'ar mai fi nevoie de alianța lor: partidele ungurești ezită a da votul universal mai ales de teamă că astfel se vor întări naționalitățile; în momentul în care am renunța la aspirațiunile noastre naționale ori cel puțin să primim condiția ca sufragiul universal să fie legat de știința limbii ungurești, n'ar mai sta la îndoială, ci ar veni cu proiectul de lege privitor la sufragiul universal. În schimbul chiar a celor mai largi drepturi cetățenești, noi nu vom renunța însă niciodată la drepturile naționale și sufragiul universal îl pretindem pe temeiul admis deja în Austria: *ca un mijloc de a ne întări neamul!* Vom lupta pentru el și fără alianța socialiștilor.

D'asupra tuturor celorlalte chestii, azi în Ungaria predomină *conflictul dintre Croați și Unguri*. Pe vremea de strîmtoare (cînd lupta contra Vienei), se știe: actuala coaliție maghiară a încheiat alianță cu opoziția croată. Ajungînd însă la putere, prima grijă a lui Kossuth a fost să aducă un proiect de lege, în virtutea căruia în regatul croat, cu largă autonomie națională, la căile ferate limba oficioasă să fie cea maghiară. Cei 40 deputați croați din Dieta ungară (*delegați ai Dietei croate dela Agram*) au purtat însă o luptă strașnică împotriva proiectului întocmit de Kossuth. Două luni de zile, aproape, în Dieta din Budapesta nu s'a vorbit de cît croaștește, lucru ce nu s'a mai îndeplinit de la 1867 incoace. Formală obstrucție! Li s'a retras cuvîntul într'o zi la 15 Croați, dar ei nu s'au lăsat. Cînd au văzut că nu poate birui cu ei, guvernul maghiar a venit cu un proiect în virtutea căruia a și fost autorizat ca în ce privește limba, pe calea *ordonanțelor* să introducă ceea ce vroia prin lege. Croații s'au retras atunci atît din Camera deputaților cît și din a magnaților. La Agram au fost primiți cu o nemai văzută însuflețire iar în Croația întregă demonstrațiunile contra Ungurilor se țîn lanț. Nu e cruțat nici noul ban, Radoczay, numit în locul lui Pejacevich, care nu a putut dezarma obstrucția croată, ci Croații îl boicotează și pe cale socială, escludîndu-l până și dela casina (club) lor națională. Au convocat apoi

Dieta (douăzeci deputați pot întotdeauna să ceară aceasta presidentului) dar guvernul maghiar printr'un decret regal a și prorogat-o, ca astfel Croații să nu poată protesta.

Deputații lor au lansat însă zilele acestea un manifest, în care între altele, spun:

„Delegații croați au protestat în mod sărbătoresc împotriva acestei schimbări unilaterale a unui pact *de drept constituțional*, și au declarat că *nu vor recunoaște o lege care consfințește o limbă străină pe teritoriul Croației*.

„Acum Banul a ajurnat camera. Noi vom păstra mandatele noastre de deputați și socotim ca o înaltă datorie a noastră de a urma înainte lupta neînduplecată în Camera comună croato-ungară.

„Ungaria niciodată nu a respectat pactul fundamental făcut cu Croația, ci supt motivul *unității fictive a statului* a violat neconținut drepturile Croației. Dar cu violarea cea mai nouă a pactului fundamental, Ungurii au zguduit din temelie raportul actual constituțional dintre Ungaria și Croația.

„Intrînd în Camera ungurească, noi am declarat că nu vom pune în discuție marile noastre plingeri, până nu se vor realiza reformele democratice în Croația. Dar guvernul unguresc nu a respectat această învoială, *el și-a călcat* cuvîntul, stîrnind nouă conflicte. Este urmarea naturală, ca noi să ne simțim scutiți de orice altă îndatorire. Vom lupta și de aici încolo împotriva introducerii pe furiș, prin contrabandă, a limbii ungurești și împotriva domniei Ungurilor în Croația. Vom reclama acuma nu numai dreptul limbii croate la căile ferate, dar vom reclama și celelalte deziderate.

„Scopul nostru va fi mai întău *de-a face cu neputință activitatea ilegală a guvernului comun* și de-a împiedica ilegalitățile Banului. Dacă poporul croat va sprijini bărbătește și cu solidaritate acțiunea noastră, atunci se va naște o nouă situație politică a cărei urmare necesară va fi *revizuirea raportului dintre Croația și Ungaria*“.

Cu un cuvînt, prietenia dintre Croați și Unguri este desfăcută și ceea ce Eugen Brote căuta să înjghebeze încă la 1892: *Croații să lupte alături de Romni*, se realizează grație șovinismului maghiar. În viitor, este de așteptat, cei 40 Croați din Camera ungară nu vor mai tăcea cînd guvernul va veni cu legi care jignesc interesele naționalităților (cum s'a întîmplat cu proiectul Appony), ci vor sări să lupte alături de noi, știind acum din *proprie experiență* că după ce guvernul termină bine o campanie împotriva naționalităților din Ungaria, merge nainte și caută să-i slăbească pe Croați, a căror autonomie națională place tot așa de puțin șovinismului maghiar, cît a plăcut autonomia transilvană, pe care au desliințat-o la 1848, iar pe regele încoronat la 1867 l'au cumpenit să consfințească acel act contra căruia Romnii au protestat cu tărie... Așa pot păți și Croații, dacă nu se vor deștepta la vreme.

Leandru